

SOFOKLNING "SHOH EDIP" TRAGEDIYASINING JAHON ADABIYOTIDA TUTGAN O'RNI

Tirkasheva Fotimaxon

Farg'ona davlat universiteti

Filalogiya va tillarni o'qitish (o'zbek tili)

25.184-guruh talabasi

fotimaxon3003@gmail.com

ANNOTATSIYA. Sofokl tomonidan yaratilgan Shoh Edip tragediyasi jahon adabiyotining eng muhim va ta'sirchan asarlaridan biri hisoblanadi. Ushbu maqolada asarning badiiy, falsafiy va psixologik jihatlarini tahlil qilinadi hamda uning inson taqdiri, erkin iroda va qismat o'rtasidagi murakkab munosabatlarni yoritishdagi o'rni ochib beriladi.

Kalit so'zlar: Shoh Edip, Sofokl, tragediya, qismat, erkin iroda, dramatik konflikt, antik adabiyot, Aristotel poetikasi, katarsis, jahon adabiyoti

ANNOTATION. The tragedy of Oedipus the King, created by Sophocles, is considered one of the most important and influential works of world literature. This article analyzes the artistic, philosophical and psychological aspects of the work and reveals its role in illuminating the complex relationship between human destiny, free will and fate.

Keywords: Oedipus the King, Sophocles, tragedy, fate, free will, dramatic conflict, ancient literature, Aristotle's poetics, catharsis, world literature

АННОТАЦИЯ Трагедия «Эдип царь», созданная Софоклом, считается одним из важн. ейших и наиболее влиятельных произведений мировой литературы. В данной статье анализируются художественные, философские и психологические аспекты произведения и раскрывается его роль в освещении сложных взаимоотношений между человеческой судьбой, свободой воли и роком.


Ключевые слова: «Эдип царь», Софокл, трагедия, судьба, свобода воли, драматический конфликт, античная литература, поэтика Аристотеля, катарсис, мировая литература

KIRISH

Sofoklning "Shoh Edip" tragediyasi jahon adabiyotida klassik drama va fojia janrining eng yuksak namunasi, inson taqdiri, iroda erkinligi va ilohiy qismat o'rtasidagi kurashni ochib beruvchi poydevor asar hisoblanadi. U Aristotel tomonidan dramatik san'atning eng mukammal namunasi sifatida e'tirof etilgan va qahramonning anglashilmovchilik tufayli fojiaiy xatoga yo'l qo'yishi tushunchasini shakllantirgan.³

"Shoh Edip"ning jahon adabiyotidagi o'rni va ahamiyati: Tragediya janrining namunasi: Sofokl ushbu asar bilan yunon tragediyasining cho'qqisiga chiqdi. Unda dramatik taranglik,

¹ Zigmund Freyd. Tushlar talqini. – Moskva: AST, 2015.



syujetning izchilligi va qahramonning o'z o'tmishini izlab topish jarayoni ustalik bilan tasvirlangan.

Taqdir va Inson irodasi: Asarda inson qanchalik donishmand yoki qudratli (Edip shoh) bo'lmasin, qismatdan qochib qutula olmasligi, ammo shunga qaramay, o'z taqdiri uchun mas'uliyatni bo'yniga olishi g'oyasi ilgari surilgan.

"Edip kompleksi" va Psixologizm: Keyinchalik Zigmund Freyd tomonidan "Edip kompleksi" atamasining asosiga aylangan bu asar, inson ruhiyatining murakkab qirralarini ochib beruvchi ilk dramatik asarlardan biridir.

Yevropa adabiyotiga ta'siri: "Shoh Edip" Uyg'onish davridan boshlab, keyingi davr dramaturgiyasiga, jumladan, Shekspirning fojiviy qahramonlari yaratilishiga (masalan, "Gamlet", "Qirol Lir") katta ta'sir ko'rsatgan.

Badiiy tuzilishi: Asar kompozitsiyasining mahorati, voqealarning o'ta tez va keskin rivojlanishi jahon adabiyoti maktablarida namuna sifatida o'rganiladi. ²

Sofoklning Shoh Edip tragediyasi jahon adabiyotining eng buyuk va mukammal asarlaridan biri sifatida e'tirof etiladi. Ushbu asar antik yunon tragediyasining yuksak namunasi bo'lib, nafaqat o'z davrida, balki keyingi asrlar davomida ham adabiy va falsafiy tafakkur rivojiga kuchli ta'sir ko'rsatgan.

Avvalo, "Shoh Edip" tragediyasi tragediya janrining mukammal modeli sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Aristotel o'zining Poetika asarida aynan shu tragediyani eng mukammal dramatik asar sifatida baholaydi. U tragediyaning asosiy unsurlari — syujetning yaxlitligi, dramatik burilish anglash va tomoshabinda qo'rquv hamda achinish hissini uyg'otish orqali katarsisga olib kelishini "Shoh Edip" misolida asoslab beradi.

Asarning jahon adabiyotidagi o'rni uning falsafiy mazmuni bilan ham belgilanadi. Tragediyada inson taqdiri va erkin iroda o'rtasidagi murakkab munosabat yoritiladi. Edip obrazida insonning haqiqatni izlashga bo'lgan intilishi, ammo shu yo'lda o'z fojeasiga duch kelishi tasvirlanadi. Bu masala keyinchalik Yevropa adabiyotida keng rivojlanib, inson va jamiyat, inson va taqdir o'rtasidagi ziddiyatlarni yoritishda asosiy mavzulardan biriga aylangan.

Shuningdek, "Shoh Edip" tragediyasi psixologik tahlilning chuqurligi bilan ham ajralib turadi. Asardagi ichki ziddiyatlar, qahramonning ruhiy kechinmalari keyingi davr adabiyotiga katta ta'sir ko'rsatgan. Ayniqsa, Zigmund Freyd tomonidan ilgari surilgan "Edip kompleksi" tushunchasi aynan shu tragediya asosida shakllangan bo'lib, bu asarning nafaqat adabiyotda, balki psixologiya fanida ham muhim o'rin egallashini ko'rsatadi.

Bundan tashqari, tragediyaning kompozitsiyasi va dramatik qurilishi ham jahon dramaturgiyasi uchun namuna bo'lib xizmat qilgan. Asarda voqealar izchil rivojlanib, keskin dramatik nuqtaga olib boriladi. Har bir epizod umumiy g'oyani ochishga xizmat qiladi. Bu jihatlar keyingi dramaturglar uchun muhim ijodiy mezon bo'lib qolgan.

"Shoh Edip"ning yana bir muhim jihati — uning hammabop ekanligida. Asarda ko'tarilgan muammolar — haqiqatni izlash, inson mas'uliyati, taqdirga qarshi kurash kabi

masalalar barcha davr va xalqlar uchun dolzarbdir. Shu sababli ushbu tragediya bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan.

Sofoklning Shoh Edip tragediyasi jahon adabiyotida nafaqat klassik asar, balki adabiy tafakkurning rivojlanishida burilish yasagan muhim manba sifatida qaraladi. Ushbu asarning ahamiyati uning ko‘p qatlamli mazmuni, murakkab struktura tizimi va inson tabiatini chuqur tahlil qilish imkoniyati bilan belgilanadi.

Avvalo, tragediyaning jahon adabiyotidagi o‘rni uning mifologik asosni yangi badiiy talqinda qayta yaratganidadir. Yunon mifologiyasida mavjud bo‘lgan Edip haqidagi rivoyat Sofokl tomonidan qayta ishlanib, oddiy voqelikdan falsafiy tragediyaga aylantirilgan. Bu esa keyingi adabiyotda mifologik syujetlardan foydalanish an‘anasini shakllantirgan. Masalan, ko‘plab Yevropa yozuvchilari qadimgi miflarni zamonaviy ruhda talqin qilishda aynan shu asardan ilhomlangan.

Ikkinchi jihat — tragediyada bilish jarayonining dramatik ifodasi. “Shoh Edip” asarida qahramon haqiqatni bosqichma-bosqich anglab boradi. Bu jarayon oddiy izlanish emas, balki ichki va tashqi qarama-qarshiliklar orqali kechadigan murakkab bilish yo‘lidir. Shu jihatdan asar jahon adabiyotida “detektiv tragediya”ga o‘xshash noyob shaklni yuzaga keltiradi. Edip nafaqat voqeani tekshiradi, balki o‘z shaxsiyatini ham kashf etadi.

Yana bir muhim jihat — tragediyada ijtimoiy mas‘uliyat g‘oyasining ilgari surilishidir. Edip shaxsiy fojiasiga qaramay, o‘z xalqining taqdirini birinchi o‘ringa qo‘yadi. Bu orqali hukmdorning jamiyat oldidagi mas‘uliyati masalasi yoritiladi. Keyingi davr adabiyotida, ayniqsa siyosiy dramalarda, bu g‘oya keng rivoj topgan.

Asarning yana bir o‘ziga xos tomoni — unda haqiqat va ko‘rish (ko‘rlik) ramzlarining o‘zaro qarama-qarshi qo‘yilishidir. Edip ko‘ra oladigan inson bo‘lsa-da, haqiqatni anglamaydi, aksincha ko‘r folbin haqiqatni biladi. Bu ramziy qarama-qarshilik jahon adabiyotida keng qo‘llanilgan badiiy usullardan biriga aylangan.

Shuningdek, tragediya til va uslub jihatidan ham muhim o‘rin tutadi. Undagi dialoglar qisqa, lekin mazmunan nihoyatda chuqur bo‘lib, dramatik keskinlikni kuchaytiradi. Xor (chorus)ning ishtiroki esa voqealarga falsafiy baho berish, tomoshabinni voqeaga jalb etish va umumlashtirish vazifasini bajaradi. Bu element keyingi dramaturgiyada turli shakllarda davom ettirilgan. ⁵

“Shoh Edip”ning jahon adabiyotidagi o‘rni uning vaqt va makon chegaralaridan tashqariga chiqib ketgan universal mohiyati bilan ham belgilanadi. Asarda insonning o‘z-o‘zini anglash jarayoni, haqiqat uchun kurashi va bu yo‘ldagi qurbonliklari tasvirlanadi. Bu esa asarni faqat antik davr mahsuli emas, balki barcha davrlar uchun dolzarb asarga aylantiradi.

Bundan tashqari, tragediya dramatik ironiyaning eng yorqin namunasi hisoblanadi. Tomoshabin Edipning asl kimligini oldindan biladi, ammo qahramon buni bilmaydi. Shu sababli har bir sahna ikki xil ma‘noda qabul qilinadi — tashqi va ichki. Bu usul keyinchalik jahon dramaturgiyasida keng qo‘llanilgan.



XULOSA

Xulosa qilip aytganda, Sofoklning Shoh Edip tragediyasi jahon adabiyotida beqiyos o‘rin egallagan asarlardan biridir. U tragediya janrining eng mukammal namunasi sifatida nafaqat antik davr adabiyotining yuksak cho‘qqisini ifodalaydi, balki keyingi asrlar davomida ham adabiy, falsafiy va psixologik tafakkur rivojiga kuchli ta’sir ko‘rsatgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Sofokl. Shoh Edip. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot, 2010.
2. Sophocles. Oedipus Rex. – London: Penguin Classics, 2013.
3. Aristotel. Poetika. – Toshkent: O‘zbekiston, 2011.
4. Aristotle. Poetics. – New York: Dover Publications, 2013.
5. Zigmund Freyd. Tushlar talqini. – Moskva: AST, 2015.
6. Sigmund Freud. The Interpretation of Dreams. – Oxford University Press, 2010.